S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 19 (2019), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2019

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- ANDREJ HOZJAN: **Zgodnjenovoveško Prekmurje. V čast stoletnice združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom (2019)** 11
Early Modern Prekmurje. In Honour of the Centenary of the Reunification of Prekmurje Slovenians with their Homeland (2019)
- NINA STEINBACHER in ANDREJ RAHTEN: **"V boj za staro pravdo!" – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante** 71
"In the Fight for Old Justice!" – Establishment and Activities of the Independent Agricultural Party until the End of the Constituent Assembly Period
- MATEJA ČOH KLADNIK: **Sodišče slovenske narodne časti na Ptuj** 107
The Court of Slovenian National Honour in Ptuj
- JOŽICA ČEH STEGER: **Ivan Potrč in Narte Velikonja na sončni in senčni strani revolucije** 135
Ivan Potrč and Narte Velikonja on the Sunny and Shadowy Side of Revolution
- FRANCI LAZARINI: **France Stele in raziskovanje slovenske arhitekture** 153
France Stele as the Researcher of Slovenian Architecture
- ALEŠ MAVER, DARKO FRIŠ in GORAZD BAJC: **Med begom pred sovjetsko preteklostjo in vračanjem vanjo. Stranke in volitve v Ukrajini in Belorusiji med leti 1989 in 2013** 181
Between a Flight from the Soviet Past and a Return to It. The Party Landscape of Ukraine and Belarus between 1989 and 2013
- GORAZD BAJC, JANEZ OSOJNIK in DARKO FRIŠ: **Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992** 217
Some Aspects of Slovenia's International Recognition with Particular Reference to the American Perspective, June 1991–April 1992

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

MIRAN LAVRIČ: **Mladi in religija v severovzhodni Sloveniji**
po letu 2000. Sekularizacijske težnje in relativno
vztrajanje institucionalne religioznosti257
Youth and Religion in Northeastern Slovenia after 2000.
Secularization Tendencies Along with the Relative Robustness
of Institutional Religiosity

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 277

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 283

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 7.072.2Stele F.
72:001.85(497.4)
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2019-05

France Stele in raziskovanje slovenske arhitekture

Franci Lazarini

Dr., docent, znanstveni sodelavec
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: franci.lazarini@um.si
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: lazarini@zrc-sazu.si

Izvleček:

Vsestranski pionir slovenske umetnostne zgodovine France Stele (1886–1972) je najbolj znan kot raziskovalec srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem, čeprav je njegov raziskovalni opus precej širši. Pričujoči prispevek kritično obravnava in ovrednoti njegove znanstvene, strokovne in poljudne prispevke o (slovenski) arhitekturi. V njih se nam Stele kaže kot odličen poznavalec starejše in sočasne arhitekture. Prispeval je nekaj temeljnih raziskav starejše (zlasti srednjeveške) arhitekturne dediščine na Slovenskem, izjemnega pomena pa so tudi njegovi prispevki o arhitektu Jožetu Plečniku, katerega ustvarjanje je ves čas spremljal. Arhitektura zavzema precejšen delež v Steletovih preglednih delih, z množico prispevkov v dnevnem časopisu in revijalnem tisku pa je ključno pripomogel tudi k osveščanju širše javnosti o pomembnosti posameznih arhitekturnih spomenikov in njihovem varovanju.

Ključne besede:

France Stele, umetnostna zgodovina, arhitektura, srednji vek, Jože Plečnik

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 19 (2019), št. 1, str. 153–180, 73 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Eden najzgodnejših spominov te vrste je dogodek v klancu pod cerkvijo v Tunjicah, kjer smo srečali /... / skupino "fremtarjev", tujcev, ki so prihajali v Kamnik na zdravljenje v takrat sloveče Kneipovo zdravilišče in je eden vprašal prvega možaka za nami, očeta Pikovca: "Oče, kakšna pa je vaša cerkev, ali se splača do nje?" Odgovor je bil: "Ali so že bli v Rimu?" Na odgovor, da še ne, je Pikovec strokovnjaško odgovoril: "Tje nej grejo, tam majo glih tako." /... / Bil je to prvi spomenik naše domovine, ki se je s tem kmečkim odgovorom za vselej vtisnil v moj spomin, v Rimu pa sem ob lepih večerih kasneje pogosto obujal spomin na rojstno vas.¹

S temi besedami se je pionir slovenske umetnostne zgodovine, France Stele (1886–1972) spominjal enega prvih srečanj s kulturno dediščino, raziskovanju katere je namenil svoje življenje.² Steletovo raziskovalno delo je bilo v prvi vrsti posvečeno spomenikom srednjeveškega stenskega slikarstva,³ vendar pa se je v svojih številnih razpravah ukvarjal tudi z arhitekturo in to v precej večjem obsegu, kot bi sklepali iz dosedanjih raziskav njegovega dela. Nenazadnje celo v svojem nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi, 18. marca 1938, ni obravnaval srednjeveških fresk, temveč gotske dvoranske cerkve.⁴ Arhitektur-nozgodovinski problematiki je posvečen tudi začetni del enega njegovih prvih strokovnih tekstov, članka o rimski cerkvi S. Clemente, ki je izšel leta 1910 v

¹ France Stele, "Iz konservatorskih spominov", *Varstvo spomenikov* 10 (1965 [1966]), str. 14.

² Temeljna literatura o Francetu Steletu: Emilijan Cevc, "France Stelè – umetnostni zgodovinar", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 5–6 (1959), str. 5–19; Emilijan Cevc, "Stele France", *Slovenski biografski leksikon* 3 (Ljubljana, 1960–1971), str. 465–468; Emilijan Cevc, "Stele, France", *Enciklopedija Slovenije* 12 (Ljubljana, 1998), str. 308–309; Barbara Murovec, "Anyway, the question of personnel is rather difficult ...! : Some Observations on Political Influence on Art (History) in Slovenia", *Acta historiae artis Slovenica* 19, št. 1 (2014), str. 143–154; Barbara Murovec, "Zwischen Methodologie und Ideologie: Slovenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945", *RIHA Journal*, 27. 2. 2015, št. 0117, <http://www.riha-journal.org/articles/2015/2015-jan-mar/murovec-zwischen-methodologie-und-ideologie>, pridobljeno: 2. 9. 2018 (dalje: Murovec, "Zwischen Methodologie"); Damjan Prelovšek, "Umetnostni zgodovinar France Stelè ob 130. obletnici rojstva", *Umetnostna kronika*, št. 53 (2016), str. 3–8; Barbara Murovec, "France Stele", v: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici : biografski zbornik pokojnih članov*, ur. Uroš Skalerič (Ljubljana, 2018), str. 69–70. Za bibliografijo Franceta Steleta gl.: Vera Baloh idr., "Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta do konca leta 1958", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 5–6 (1959), str. 20–40; Luc Menaše, "Osemdeset let profesorja dr. Steleta (in slovenske umetnostne zgodovine)", *Sinteza* 4 (1966), str. 85–87 (ponatisnjeno v: Luc Menaše, "Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Stelèta : iz nadaljevanja 1959–1965", *Varstvo spomenikov* 10 (1965 [1966]), str. 181–187); Matej Stele, "Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966", *Kamniški zbornik* 22 (2014), str. 247–257 (slednja žal precej pomanjkljiva).

³ Npr. France Stele, *Monumenta artis Slovenicae I : srednjeveško stensko slikarstvo* (Ljubljana, 1935); France Stele, *Cerkveno slikarstvo med Slovenci I : srednji vek* (Celje, 1937); France Stele, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja* (Ljubljana, 1969); France Stele, *Gotsko stensko slikarstvo* (Ljubljana, 1972).

⁴ France Stele, "Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 15 (1938), str. 1–43 (dalje: Stele, "Gotske dvoranske cerkve").

Akademik prof. dr. France Stele (1886–1972) (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

katoliški znanstveni reviji *Čas*, ki jo je izdajala Leonova družba, v katerem je sicer poudarek na grobu sv. Cirila v tej cerkvi.⁵ Namen pričujočega prispevka je zato osvetliti in kritično ovrednotiti Steletov pomen za raziskovanje zgodovine slovenske arhitekture, ki je precej večji in daljnosežnejši, kot se je do sedaj domnevalo.⁶

Steletove prispevke o arhitekturi lahko razdelimo na pregledna dela, znanstvene razprave ter poljudne, popularizirajoče članke, pri čemer pa je treba poudariti, da so tudi slednji napisani izredno temeljito in na podlagi poglobljene

⁵ France Stele, "Cerkev sv. Klementa v Rimu in sv. brata Ciril in Metod", *Čas* 4 (1910), str. 35–45, 111–119, 177–186.

⁶ Iz obravnave izpuščam prispevke s področja varstva arhitekturne dediščine, ki zaradi kompleksnosti problematike zaslužijo posebno študijo.

nega študija. Med pregledi moramo na prvem mestu izpostaviti "programsko delo" slovenske umetnostne zgodovine *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* (1924).⁷ Glavno vodilo *Orisa* je bilo dokazati, da smo tudi v starejših obdobjih Slovenci imeli svojo umetnost, in s tem postaviti temelje za nadaljnje obravnave likovne ustvarjalnosti na Slovenskem. Ne gre torej za klasično zasnovan pregled, temveč je skozi celotno besedilo prisotno vprašanje "kako se je naš posebni značaj" odražal v umetnosti od srednjega veka do dvajsetih let 20. stoletja.⁸ Za prvo obdobje, v katerem je prišlo do sožitja naroda z visoko umetnostjo, ki po Steletu pripada "kulturno-kolonizatoričnem elementu", avtor označuje gotiko, pri čemer pomembno vlogo pripisuje meščanstvu, ki se pojavi v tem času, meščanskemu naročniku, ki je bil domačin ali pa "udomačen", pa se pridruži tudi umetnik-domačin.⁹ Kar se arhitekture tiče, vidi poseben pomen v podeželski cerkvi z rebrasto obokanim prezbiterijem, slavoločno steno s šilasto odprtino in ravnostropano ladjo (kot redek, v kasnejših obdobjih nespremenjen primer navaja cerkev sv. Petra pri Svetem Primožu nad Kamnikom, med predelanimi stavbami pa izpostavi cerkve v Turnišču, na Muljavi pri Stični in v Gostecah pri Škofji Loki), ki se pri nas v konservativnejših okoljih ohranja vse do začetka 17. stoletja.¹⁰ Drugi višek predstavlja barok, ko so po Steletovem mnenju plemstvo, duhovščina in meščanstvo v precejšnji meri čutili eno z ljudstvom, to pa se posledično odraža v deželni ponosu.¹¹ Na področju arhitekture se kot značilna podeželska cerkev uveljavi centralna stavba, sprva sestavljena iz dveh delov, kritih z ločenima kupolama ali obokoma, ki se sčasoma preko "prostornega zlitja obeh v enoto" razvije v stavbo z dvema, s plitvima kupolama kritima ovaloma. Kot primere navaja cerkve na Dobrovi pri Ljubljani, Šmarni gori in Tunjicah, iz kasnejše razvojne faze pa cerkve v Cerkljah na Gorenjskem, Šmartnem pri Kranju, Kostivnici na Štajerskem ipd. Omenjeni tip cerkve je v baroku enako priljubljen, kot je bila cerkev z ravnostropano ladjo v gotiki in se ponekod pojavlja še v 19. stoletju.¹² V drugi, dopolnjeni izdaji *Orisa* (1966) je Stele tekst o baročni arhitekturi nekoliko razširil s spoznanji povojne generacije umetnostnih zgodovinarjev, zlasti Naceta Šumija. Tako je na Kranjskem osrednje mesto namenil arhitektu Gregorju Mačku, ki ga je označil za začetni-

⁷ France Stele, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih : kulturnozgodovinski poskus* (Ljubljana, 1924) (dalje: Stele, *Oris*). Razprava je sprva v nadaljevanjih izhajala v reviji *Dom in svet*: France Stele, "Umetnost in Slovenci : kulturnozgodovinski poskus", *Dom in svet* 36 (1923), str. 182–188, 212–219, 239–245, 287–296. Leta 1966 je ob Steletovi osemdesetletnici izšla z novimi spoznanji dopolnjenja izdaja *Orisa*. Pričujoči članek se, v kolikor to ni posebej navedeno, naslanja na prvo knjižno izdajo. Več o *Orisu*: Murovec, "Zwischen Methodologie", odst. [17].

⁸ Stele, *Oris*, str. 7.

⁹ Prav tam, str. 28.

¹⁰ Prav tam, str. 28–29.

¹¹ Prav tam, str. 61.

¹² Prav tam, str. 64–65.

ka domače arhitekturne šole, izpostavil pa je še Matijo Perskega, Lovrenca Pragerja, Gabriela (napačno ga je imenoval Daniel) Gruberja in Jožefa Schemerla, na Štajerskem pa Janezu Nepomuku Fuchsu.¹³ Popolnoma drugačen in tudi v drugi izdaji *Orisa* nespremenjen pa je Steletov odnos do arhitekture 19. stoletja, ki ga označuje za dobo "dekadence in dezorientiranosti".¹⁴ Izhodišče njegovega negativnega vrednotenja je dejstvo, da so stavbe nastajale pretežno po načrtih dunajskih in graških arhitektov, zato po Steletu, skladno s kulturnopolitičnim vrednotenjem v času neposredno po razpadu Avstro-Ogrske, nimajo stika s prostorom, v katerem so bile zgrajene, pa tudi ne s preteklostjo, in so zato slovenskemu narodu tuje.¹⁵ Med navajanjem v času historizma zgrajenih cerkva pa je kljub vsemu izpostavil frančiškansko cerkev v Mariboru, za katero pravi, da "ni brez razpoloženskih vrednot".¹⁶ Pregled je zaključil z arhitekturo moderne dobe, kjer je uvodoma spregovoril o trdoživosti historizma in obžaloval zamujene priložnosti po ljubljanskem potresu leta 1895, pa tudi o težki uveljavitvi slovenskih arhitektov doma, čeprav so bili predhodno priznani v tujini (Jože Plečnik, Janez Jager), pri čemer je manjšo izjemo videl le v Maksu Fabianiju.¹⁷ V nadaljevanju je izpostavil ključno vlogo Jožeta Plečnika, ki se je dve leti pred izidom *Orisa* vrnil v Ljubljano, ter Ivana Vurnika.¹⁸ Čeprav oba omenjena arhitekta (še zlasti Plečnik) v času izida knjige nista imela večjega števila izvedenih del v Sloveniji, pa je na osnovi njunih načrtov ter nalog Plečnikovih učencev opredelil slog ter pomen njune arhitekture za slovenski narod, saj je Stele trdil, da se je Plečnik vrnil v Ljubljano prav zato, da bi med Slovenci utrdil zavest o tem, da je vsaka arhitekturna naloga enako pomembna in da delokrog arhitekta obsega vse stavbne tipe.¹⁹ Pri tem je treba posebej poudariti, da sta v knjigi

¹³ France Stele, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih : kulturnozgodovinski poskus* (Ljubljana, 1966), str. 74–75. Prvo celostno obravnavo arhitekta Gregorja Mačka je sicer prispeval Stele (France Stele, "Maček Gregor", *Slovenski biografski leksikon* 2 (Ljubljana, 1933–1952), str. 4), tezo o Mačku kot začetniku posebne "ljubljske" smeri znotraj baročne arhitekture na Slovenskem, pa je po drugi svetovni vojni razvil Nace Šumi (Nace Šumi, *Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt* (Ljubljana, 1958); Nace Šumi, *Ljubljanska baročna arhitektura* (Ljubljana, 1961), str. 7, 27–64); slednja danes velja za napačno. Več o tem: Blaž Resman, "Mački", *Acta historiae artis Slovenica* 8 (2003), str. 85–108, ki je na podlagi arhivskih virov dokazal, da gre pri "ljubljskem baročnem arhitektu Gregorju Mačku" za tri osebe z istim priimkom, od katerih sta bila dva zgolj zidarska mojstra in ne arhitekta.

¹⁴ Stele, *Oris*, str. 89.

¹⁵ Prav tam, str. 92–95. Več o Steletovem vrednotenju arhitekture 19. stoletja: Franci Lazarini, "Arhitektura 19. stoletja na Štajerskem in Kranjskem", v: *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst : izbrane razprave I*, ur. Barbara Murovec (Ljubljana, 2007), str. 52 (elektronska publikacija; <http://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612540494.pdf>); Franci Lazarini, "Classicist and Historicist Architecture in Styria and Carniola", v: *Art History in Slovenia*, ur. Barbara Murovec in Tina Košak (Ljubljana, 2011), str. 53.

¹⁶ Stele, *Oris*, str. 93.

¹⁷ Prav tam, str. 148–149.

¹⁸ Prav tam, str. 150–156.

¹⁹ Prav tam, str. 150.

oba tekmeča obravnavana enakovredno, medtem ko je kasneje Stele dal absolutno prednost Plečniku.

Arhitektura zavzema pomembno mesto tudi v Steletovi knjigi *Umetnosti zapadne Evrope* (1935),²⁰ odličnem in izjemno natančnem pregledu evropske umetnosti, v katerem je poleg ostalih likovnih zvrsti objektivno, brez vrednostnih sodb in na zelo berljiv način obravnavana arhitektura od starega Egipta do Le Corbusierja, v katerem avtor vidi "osrednji in programatično važni pojav arhitekturne sodobnosti".²¹ Medtem ko pri izboru arhitektov in spomenikov v starejših obdobjih večinoma sledi uveljavljenemu kanonu, pa pri arhitekturi svoje dobe pokaže veliko mero razumevanja in sposobnosti interpretacije moderne arhitekture, pri čemer pa popolnoma spregleda vlogo Bauhausa (med naštevanjem sodobnih nemških arhitektov, za katere v primerjavi z Le Corbusierjem pravi, da niso tako "radikalno novotarski", je sicer omenil ustanovitelja Bauhausa Walterja Gropiusa).²² Posebej je treba izpostaviti njegovo predstavitev dunajske secesije, zlasti Otta Wagnerja in njegove šole, saj mu je popolnoma upravičeno namenil mesto, ki sta mu ga evropska in avstrijska umetnostna zgodovina namenili šele dobra tri desetletja kasneje.²³

Med preglednimi besedili je treba omeniti še drugo, močno razširjeno izdajo *Umetnosti v Primorju* (1960),²⁴ v kateri Stele podaja natančen oris arhitekturne ustvarjalnosti na Primorskem in v Istri od srednjega veka do časa po drugi svetovni vojni, pri čemer sledi tezi, da se na obravnavanem področju združujejo tako mediteranske kot celinske arhitekturne značilnosti.²⁵ Med predstavitvami ključnih iz Primorja izvirajočih ali v Primorju delujočih umetnikov (pretežno) novejših dobe je navedel tudi tri arhitekta: Maksa Fabianija, Ivana (Janeza) Jagra in Jožeta Plečnika. Medtem ko je Plečnika Stele obravnaval že ob drugih prilikah, o čemer bo še tekla beseda, in le povzema spoznanja svojih starejših tekstov, pa je izjemna predstavitev preostalih dveh pionirjev moderne slovenske arhitekture. Kratko besedilo o Maksu Fabianiju prinaša izjemno natančno predstavitev življenja, sloga in glavnih del arhitekta, pomembno pa je predvsem za to, ker

²⁰ France Stele, *Umetnost zapadne Evrope : oris njenih virov in glavnih dob njenega razvoja* (Ljubljana, 1935) (dalje: Stele, *Umetnost zapadne Evrope*).

²¹ Stele, *Umetnost zapadne Evrope*, str. 414.

²² Prav tam, str. 416.

²³ Prav tam, str. 373–377. Pri začetkih moderne arhitekture Stele poleg dunajske secesije izpostavi zlasti vlogo Henryja van de Veldeja, pa tudi Petra Behrensa, prepozna pa celo pomen Antonija Gaudija, ki ga uvršča med "najzanimivejše pojave" secesijske dobe.

²⁴ France Stele, *Umetnost v Primorju* (Ljubljana, 1960) (dalje: Stele, *Umetnost v Primorju*). Prva izdaja omenjene knjige je izšla leta 1940, njen tekst pa približno ustreza prvima dvema poglavjema druge izdaje. Leta 1946 je Slovenska akademija znanosti in umetnosti natisnila nekoliko predelan tekst prve izdaje v ruskem, francoskem in angleškem prevodu v pomoč jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci (prim. Stele, *Umetnost v Primorju*, str. 5).

²⁵ Stele, *Umetnost v Primorju*, str. 39–64.

gre za prvo predstavitev Fabianija, v katero so poleg slovenskih vključena tudi njegova dela na Dunaju (ki predstavljajo arhitektov ustvarjalni višek), v Trstu, Gorici in Salzburgu.²⁶ V primeru Ivana Jagra gre sploh za prvo predstavitev še danes slabo poznane slovenskega arhitekta, ki je večino življenja preživel v Združenih državah Amerike.²⁷

Znanstveni prispevki so namenjeni zlasti raziskavam starejše arhitekture, med njimi pa zaseda osrednje mesto že omenjeno, leta 1938 v *Zborniku za umetnostno zgodovino* objavljeno nastopno predavanje o gotskih dvoranskih cerkvah.²⁸ V njem se Stele osredotoči na analizo manjše skupine v pozni gotiki (15. in prva polovica 16. stoletja) zgrajenih arhitektur, in sicer ladij župnijskih cerkva v Kranju, Škofji Loki, Radovljici, Šentrupertu na Dolenjskem in Cerknici ter prezbiterja romarske cerkve v Crngrobu, tem pa doda še rekonstrukcijo prvotnega izgleda ladje frančiškanske cerkve v Novem mestu. Na podlagi analize skupnih značilnosti je obravnavane objekte prepričljivo povezal v zaključeno skupino, katere neuresničen ideal je videl v združitvi kranjske ali škofjeloške ladje in crngrobskega prezbiterja,²⁹ kar so kasnejši raziskovalci zavrnil.³⁰ Velik del članka je posvetil iskanju zgleda za obravnavane dvoranske cerkve in prišel do spoznanja, da predstavljajo neposreden prenos cerkvenega tipa, značilnega za dela Hansa iz Burghausna (v Steletovih časih napačno enačenega s Hansom Stettthaimerjem) na Bavarskem, v prvi vrsti njegovo špitalsko cerkev v Landshutu. V zaključnem delu je svoja spoznanja povezal z umetnostno geografijo, eno od metod v tedanji nemški umetnostni zgodovini, ki je bila po Steletovem mnenju zaradi "narave

²⁶ Prav tam, str. 146–149. Fabianija je sicer prvi ovrednotil Nace Šumi (Nace Šumi, *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani* (Ljubljana, 1954), str. 32–35), a se je osredotočil izključno na arhitektov ljubljanski opus, ki ga ni povezal z njegovimi deli drugod. Prva monografija o Fabianiju je izšla šele leta 1966: Marco Pozzetto, *Max Fabiani architetto* (Gorizia, 1966) (posodobljena nemška izdaja: Marco Pozzetto, *Max Fabiani : ein Architekt der Monarchie* (Wien, 1983); precej razširjena in revidirana slovenska monografija o arhitektu: Marko Pozzetto, *Maks Fabiani : vizije prostorov* (Kranj, 1997)).

²⁷ Stele, *Umetnost v Primorju*, str. 149–152. Temeljna študija o arhitektu Janezu Jagru: Damjan Prelovšek, "Janez Jager in slovenska arhitektura", *Sinteza* 26–27 (1973), str. 65–72.

²⁸ Stele, "Gotske dvoranske cerkve", str. 1–43.

²⁹ Prav tam, str. 9–10.

³⁰ Prim. Samo Štefanac, "Dvoranske cerkve 15. stoletja na Gorenjskem", v: *Gotika v Sloveniji*, ur. Janez Höfler (Ljubljana, 1995), str. 81 (dalje: Štefanac, "Dvoranske cerkve").

France Stele pri raziskovanju nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuj (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

gradiva" najprimernejša za raziskovanje slovenske umetnostne dediščine.³¹ Svoja spoznanja o poznogotskih dvoranskih cerkvah na Gorenjskem je v posodobljeni obliki tuji strokovni javnosti predstavil leta 1965 v zborniku graškega umetnostnozgodovinskega inštituta, v katerem je obravnavane cerkve, v navezavi na

³¹ Stele, "Gotske dvoranske cerkve", str. 42. Prim. France Stele, "Slowenische Kunstgeschichte seit 1920", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz* 3–4 (1968–1969): str. 13; France Stele, "Slovenska umetnostna zgodovina po letu 1920", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 8 (1970), str. 38. O Steletu in umetnostni geografiji: Damjan Prelovšek, "Památkova péče a slovinské dějiny umění", v: *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium : sborník k počtě Jiřího Kutšana*, ur. Jan Royt, Michaela Ottová in Aleš Mudra (České Budějovice, 2005), str. 409–420; Damjan Prelovšek, "Spomeniško varstvo in slovenska umetnostna zgodovina", *Umetnostna kronika*, št. 23 (2009), str. 36–43. Novejša študija o problematiki umetnostne geografije: Thomas Da Costa Kaufmann, *Toward a Geography of Art* (Chicago, 2004), str. 68–106.

Gerstenbergovo študijo *Deutsche Sondergotik*,³² označil za slovensko različico t. i. posebne gotike (Sondergotik),³³ s čimer soglašajo tudi kasnejši raziskovalci got-ske arhitekture na Slovenskem.³⁴ Študije zadnjih desetletij so na podlagi novih raziskav srednjeevropske poznogotske arhitekture sicer ovrgle Steletove teze o enotnem izhodišču gorenjskih dvoranskih cerkva in vplivu le ene tuje šole ali delavnice,³⁵ nedvomno pa ostaja Steletova zasluga, da je tako slovensko kot tujo strokovno javnost opozoril na nadregionalno pomembno in do tedaj popolno-ma spregledano skupino poznogotskih cerkva.

Nekaj člankov o posameznih starejših arhitekturah je zlasti v obdobju med obema svetovnjima vojnama nastalo v povezavi s konservatorskimi posegi. Tako je Stele že leta 1914, ko je stari župnijski cerkvi v Žireh pretela nevarnost rušenja in jo je (žal le začasno) rešila intervencija C. kr. Centralne komisije za spomeniško varstvo, objavil izredno natančen opis in obravnavo cerkvene arhitekture (vključno s poskusom stavbnega razvoja) in ohranjene opreme, da bi spodbudil interes laikov za to zanimivo stavbo.³⁶ Po zaključeni prenovi dominikanskega samostana na Ptuju za potrebe muzeja (1928) in konserva-torsko-restavratorskih delih na mariborski stolnici (1938–1940) pa je Stele v obsežnih člankih s pomočjo analize odkritih stavbnih členov in drugih detaj-lov, študija arhivskih virov ter analogij s sorodnimi stavbami, predstavil kom-pleksni stavbni razvoj obeh ključnih štajerskih spomenikov.³⁷ Steletova zasluga pa ni le razjasnitev arhitekturne preteklosti omenjenih srednjeveških sakralnih stavb, temveč tudi njuna ustrezna umestitev znotraj slovenske srednjeveške arhitekture. Ti dve študiji sta predstavljali ključno izhodišče vsem nadaljnjim

³² Kurt Gerstenberg, *Deutsche Sondergotik : eine Untersuchung über das Wesen der deutschen Baukunst im späten Mittelalter* (München, 1913).

³³ France Stele, "Eine slowenische Variante der 'Sondergotik'", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz* 1 (1965), str. 1–18.

³⁴ Prim. Štefanac, "Dvoranske cerkve", str. 80.

³⁵ Novejša študija omenjene problematike: Wolfgang Schöllner, "Eine slowenische Variante der 'Sondergotik'? – France Stelè, Bayern und eine Gruppe spätgotischer slowenischer Hallenkirchen", v: *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik : Beziehungen, Anregungen, Parallelen*, ur. Janez Höfler in Jörg Träger (Regensburg, 2003), str. 93–104. Prim. Samo Štefanac, "Die Pfarrkirche des hl. Kanzian in Kranj und ihre Stellung in der spätgotischen Architektur Mitteleuropas", v: *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik : Beziehungen, Anregungen, Parallelen*, ur. Janez Höfler in Jörg Träger (Regensburg, 2003), str. 114, ki posebej poudari, da župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju še najboljše ustreza Gerstenbergovim kriterijem nemške posebne gotike, s čimer aktualizira Steletovo tezo.

³⁶ France Stele, "Stara župna cerkev v Žireh", *Ljubitelj krščanske umetnosti* 1, št. 1 (1914), str. 18–22.

³⁷ France Stele, "K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuju", *Časopis za zgodovino in narodo-pisje* 28, št. 2–4 (1933), str. 161–189; France Stele, "Mariborska stolnica", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 19 (1943), str. 1–37.

France Stele pred nekdanjim cistercijskim samostanom v Kostanjevici na Krki (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

raziskavam obeh spomenikov.³⁸

V poznih štiridesetih in zgodnjih petdesetih letih se je Stele posvetil tudi raziskovanju dotlej praktično popolnoma spregledanega področja, arhitekture in umetnosti predromanske dobe, teme, ki je, kot je razvidno iz Steletovega članka o slovenski umetnostni zgodovini po drugi svetovni vojni, sodila med glavne naloge leta 1947 ustanovljene Sekcije za zgodovino umetnosti Inštituta za zgodovino SAZU, predhodnice Umetnostnozgodovinskega inštituta France-

³⁸ Kasnejše študije arhitekture mariborske stolnice: Jože Curk, *Mariborska stolnica* (Maribor, 1978), str. 3–9; Samo Štefanac, "Kor mariborske stolnice", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 28 (1992), str. 37–52; Jože Curk, "Mariborska stolnica", v: *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prioboda v Maribor*, ur. Stanko Lipovšek (Maribor, 2009), str. 103–122. Novejša spoznanja o stavbnem razvoju in zgodovini ptujskega dominikanskega samostana in cerkve: Branko Vnuk, "Nove najdbe in spoznanja o gradbeni in umetnostni podobi nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana (2011–2013)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85=Nv 50, št. 1–2 (2014), str. 55–105; Branko Vnuk, Marjeta Ciglencéki, *Ptujski dominikanski samostan* (Ljubljana, 2018).

ta Steleta ZRC SAZU.³⁹ Svoje ugotovitve o tem obdobju, iz katerega se je ohranilo le skromno število materialnih ostankov, je leta 1952 strnil v danes skoraj popolnoma pozabljenem prispevku v jubilejnem zborniku za Rudolfa Egggra, v katerem je izpostavil pomen cerkva sv. Martina in sv. Jurija na Svetih Gorah nad Bistrico ob Sotli.⁴⁰

Med preglednimi članki omenimo še referat o cistercijski arhitekturi v Jugoslaviji, ki ga je imel na 19. mednarodnem kongresu umetnostnih zgodovinarjev leta 1958 v Parizu. Glavnino prispevka zavzema predstavitev arhitekturnih značilnosti obeh slovenskih cistercijskih samostanov, Stične in Kostanjevice na Krki, čeprav v uvodnem delu na kratko predstavi tudi cisterce s Hrvaške. Gre za prvo študijo omenjene problematike, ki je slovenski opatiji umestila v kontekst evropskih srednjeveških cisterc.⁴¹

Pomemben Steletov prispevek k raziskovanju slovenske arhitekture pa predstavljata tudi njegovo topografsko in pedagoško delo. V umetnostni topografiji političnega okraja Kamnik, narejeni po vzoru sočasnih avstrijskih topografij, je suvereno in natančno obravnaval umetnostno pomembnejše stavbe na Kamniškem.⁴² Kot profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti pa je vzgojil generacijo umetnostnih zgodovinarjev, ki so se po drugi svetovni vojni posvetili preučevanju dotlej neraziskanih področij starejše umetnostne ustvarjalnosti na Slovenskem. Med arhitekturnimi zgodovinarji sta bila to Marijan Zadnikar (1921–2005)⁴³ in Ivan (Drago) Komelj (1923–1985),⁴⁴ prvi se je ukvarjal

³⁹ Prim. France Stele, "Slovenska umetnostna zgodovina po letu 1945", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 3 (1955), str. 235. Stele v članku napačno navaja, da je bila Sekcija za zgodovino umetnosti (predhodnica Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU) ustanovljena leta 1948, za pravilno letnico gl.: Ana Lavrič, "Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU", *Enciklopedija Slovenije* 14 (Ljubljana, 2000), str. 42. O problematiki datiranja ustanovitve Sekcije za zgodovino umetnosti: Murovec, "Zwischen Methodologie", odst. [23], op. 55.

⁴⁰ France Stele, "Vorromanisches aus Slowenien", v: *Festschrift für Rudolf Egger: Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte* 1, ur. Gotbert Moro (Klagenfurt, 1952), str. 367–382.

⁴¹ France Stele, "L'Architecture cistercienne en Yougoslavie", v: *Relations artistiques entre la France et les autres pays depuis le haut moyen âge jusqu'à la fin du XIXe siècle* (Paris, 1959), str. 126–133.

⁴² France Stele, *Politični okraj Kamnik: topografski oris* (Ljubljana, 1929).

⁴³ O Marijanu Zadnikarju: Nace Šumi, "Zadnikar Marijan", *Slovenski biografski leksikon* 4 (Ljubljana, 1980–1991), str. 736–738; Emilijan Cevc, "Zadnikar, Marijan", *Enciklopedija Slovenije* 15 (Ljubljana, 2001), str. 14–15; Emilijan Cevc, "Marijan Zadnikar osemdesetletnik", v: *Hodil po zemlji sem naši: Marijanu Zadnikarju ob osemdesetletnici / Festschrift Marijan Zadnikar*, ur. Alenka Klemenc (Ljubljana, 2001), str. 11–18; Janez Balažič, "Akademik dr. Marijan Zadnikar (27. december 1921 – 4. oktober 2005)", *Umetnostna kronika*, št. 9 (2005), str. 31–32; Milček Komelj, "Marijan Zadnikar (1921–2005): izpolnjeno delo, potrjena zvestoba pokončnega moža", *Acta historiae artis Slovenica* 10 (2005), str. 217–220; Janez Höfler, "Akademik dr. Marijan Zadnikar (1921–2005)", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 42 (2006), str. 285–290; Mija Oter Gorenčič, "Marijan Zadnikar", v: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici: biografski zbornik pokojnih članov*, ur. Uroš Skalerič (Ljubljana, 2018), str. 85–86.

⁴⁴ O Ivanu Komelju: Marijan Slabe, "Dr. Ivan Komelj (1923–1985)", *Varstvo spomenikov* 28 (1986), str. 5–8; Nace Šumi, "In memoriam Ivan Komelj-Drago", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 23 (1987), str. 23–24; Nace Šumi, "Komelj, Ivan (Drago)", *Enciklopedija Slovenije* 5 (Ljubljana, 1991), str. 211.

France Stele in umetnostni zgodovinar Ivan Komelj v Hrastovljah (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

z romaniko, drugi pa z gotsko sakralno arhitekturo in gradovi, ter Nace Šumi (1924–2006), ki je napisal prve sintetične preglede zgodnjenovoveške in secesijske arhitekture.⁴⁵

⁴⁵ O Nacetu Šumiju: Uredništvo, "Šumi Nace", *Slovenski biografski leksikon* 3 (Ljubljana, 1960–1971), str. 721–722; Emilijan Cevc, "Šumi, Nace", *Enciklopedija Slovenije* 13 (Ljubljana, 1999), str. 166; Stane Bernik, "Zaslužni profesor dr. Nace Šumi (1924–2006)", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 42 (2006), str. 291–298; Gojko Zupan, "Prof. dr. Nace Šumi (1924–2006)", *Umetnostna kronika*, št. 12 (2006), str. 11–13.

* * *

Poleg znanstvenih razprav je Stele zlasti v času pred letom 1945 napisal množico poljudnih člankov, ki so služili popularizaciji mlade umetnostnozgodovinske stroke. Med njimi je tudi več prispevkov o arhitekturi, ki jih je objavljajal zlasti v *Kroniki slovenskih mest*, pa tudi v drugih revijah ter dnevnem časopisju, občasno pa celo v obliki samostojnih publikacij. V člankih se dotika različnih aktualnih vprašanj arhitekture v mestih, zlasti oživljanja starega mestnega jedra Ljubljane in obnove nekaterih objektov, predstavlja pa tudi pomembnejše arhitekturne spomenike preteklih obdobj.⁴⁶

Manj je prispevkov o drugih mestih, kar pa ne pomeni, da se je Steletova dejavnost omejevala le na Ljubljano. Tako je na primer večkrat aktivno sodeloval pri revitalizaciji in modernizaciji Maribora, pisal pa je o njem le redko. Eno pomembnih izjem predstavlja poljudni članek o umetnostnem značaju slovenske Štajerske, v katerem pa se ne omejuje le na arhitekturo.⁴⁷ Ob že omenjenih konservatorsko-restavratorskih delih na stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika je Stele igral izjemno pomembno vlogo pri obnovi mestnega gradu, zlasti pa se je zavzemal za to, da bi stavba dobila javno funkcijo, kar se je 1933 z občinskim nakupom gradu tudi zgodilo.⁴⁸ Poleg tega je prav njegovo mnenje (in stališče arhitekta Vladimirja Šubica) pomembno pripomoglo k določitvi lokacije srbske pravoslavne cerkve,⁴⁹ aktivno pa se je vključil tudi v (na koncu neuresničeni) projekt gradnje nove magdalenske cerkve, pri čemer predstavljajo njegovi terenski zapiski najpomembnejši vir o leta 1925 izvedenem natečaju za novo cerkev.⁵⁰ Natančnejša analiza Steletove vloge pri izoblikovanju mariborske mestne podobe v dvajsetih in tridesetih letih pa je naloga, ki še čaka raziskovalce, isto velja tudi za druga slovenska mesta.

Med objavljenimi prispevki predstavljata posebnost z današnjega vidika

⁴⁶ Npr. France Stele, "Lepota stare ljubljanske mestne slike", *Slovenec*, 30. 5. 1914, št. 122, str. 2–4; France Stele, "Na polju znamenje stoji", *Ilustrirani Slovenec* 5, št. 27 (1929), str. 212–213; France Stele, *Uršulinska cerkev, biser ljubljanske arhitekture* (Ljubljana, 1930); France Stele, "Predpotresna Ljubljana", *Ilustrirani Slovenec* 7, št. 34 (1931), str. 272–274; France Stele, "Ljubljana iz aeroplana", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 1 (1924), str. 28–35; France Stele, "Problem ljubljanskega gradu", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 2 (1934), str. 106–109; France Stele, "Kako oživiti staro Ljubljano", *Kronika slovenskih mest* 2, št. 1 (1935), str. 607.

⁴⁷ France Stele, "Umetnostni značaj slovenskega Štajerja in kulturno središče v Mariboru", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939), str. 69–73.

⁴⁸ Nina Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 1005–1008; Nina Gostenčnik, *Maribor v času mestnega načelnika dr. Franja Lipolda (1931–1935)* (Maribor, 2018) (dalje: Gostenčnik, *Maribor*), str. 127–128.

⁴⁹ Gostenčnik, *Maribor*, str. 135–136.

⁵⁰ O Steletovi vlogi pri neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene: Franci Lazarini, "Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko naredimo križ čez novo cerkev": o neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru", *Acta historiae artis Slovenica* 19, št. 1 (2014), str. 133–134.

kontroverzna teksta o sodobnem italijanskem in nemškem urbanizmu in arhitekturi, ki sta nastala leta 1938.⁵¹ V njih Stele sicer ni hvalil totalitarnih režimov kot takih, je pa občudoval dosežke na področju urejanja mest v fašistični Italiji in nacionalsocialistični Nemčiji. Hvalil je jasnost in urejenost novega italijanskega urbanizma (pri čemer ni imel v mislih le Apeninskega polotoka, temveč tudi dejavnost v kolonijah, zlasti Abesiniji), kot ga je lahko spoznal na razstavi v dunajski Secesiji leta 1937, v prvi vrsti smotrno urejanje starejših mest s precejšnjim upoštevanjem umetnostne dediščine, zlasti spomenikov rimske cesarske dobe, gradnjo novih mest, zasnovanih po enotnih načrtih, reševanje problematike prometa v zgodovinsko in umetnostno pomembnih starih mestnih jedrih ipd. Kot posebej uspešne primere je izpostavil Piazza della Vittoria v Brescii, ureditev okolice Dantejevega groba v Ravenni, rimske urbanistične projekte Via dell'Impero (sedaj Via dei Fori Imperiali), preureditev Corsa del Rinasimento, novo cesto med Trgom sv. Petra in Angelskim gradom, pa tudi Foro Mussolini (sedaj Foro Italico), ureditev notranjščine stolnice sv. Justa v Trstu, avtomobilski most in Rio Novo v Benetkah, regulacijski načrt za stari del Barija, novozgrajena mesta (npr. Aprilia, Guidonia) idr. V članku o nemškem urbanizmu, pri katerem je Stele izhajal iz publikacije Huberta Schradeja (1900–1967) o sodobni nemški arhitekturi⁵² ter prve nemške arhitekturne in umetnoobrtne razstave v Haus der Kunst v Münchnu leta 1938, je predstavil glavne razlike med fašističnim in nacističnim pogledom na sodobno arhitekturo, ki ga je videl v odnosu do železobetona, do katerega so bili Italijani prizanesljivejši, predvsem pa v tem, da sta imela sodobna nemška arhitektura in urbanizem poudarjen mistični element, ki je pogosto zares zaživel šele ob množičnih manifestacijah. Stele je nemško arhitekturo interpretiral kot združitev klasicizma in severnjaškega misticizma, ves čas pa je poudarjal povezanost sodobne nemške arhitekture in urbanizma s pokrajino, v čemer je videl njun ključni moment. Pri urbanističnih projektih je tudi pri Nemcih izpostavil spomeniškovarstveni vidik, saj po Steletovem mnenju celo najbolj velikopotezni projekti, kot na primer načrti Alberta Speera za os Sever-Jug v Berlinu, ne bodo ogrozili starega mestnega jedra. Med dosežki nemške arhitekture in urbanizma je navedel Tannenberški spomenik v Hohensteinu v Vzhodni Prusiji (sedaj Olsztynek, Poljska, spomenik porušen 1944), nove objekte na Königsplatzu v Münchnu, s katerimi je trg postal arhitekturno zaokrožen in po Steletu predstavlja "svetišče nemške miselnosti", posebej pa je izpostavil Parteigelände v Nürnbergu ter berlinski Reichsportfeld, prizorišče olimpijski iger leta 1936, ki si ga je, kot je iz članka razvidno, tudi osebno ogledal. Del predstavitve je namenil tudi Ordensburg (sedežem ustanov za

⁵¹ France Stele, "Italijanska urbanistika", *Kronika slovenskih mest* 5, št. 1 (1938), str. 1–6; France Stele, "Nemška urbanistika", *Kronika slovenskih mest* 5, št. 2 (1938), str. 72–78.

⁵² Hubert Schrade, *Bauten des Dritten Reiches* (Leipzig, 1937).

izobraževanje nacističnih poveljnikov) in domovom za Hitlerjevo mladino, še zlasti pa so ga navdušili različni načrti za radikalne preureditve pomembnejših nemških mest, poleg že omenjenih Speerovih za Berlin, ki jim je posvetil največ pozornosti, tudi načrti za Hamburg, Nürnberg in München. Omenjena članka sta docela izjemna v slovenski umetnostnozgodovinski publicistiki. Ugotovimo lahko, da so Steleta pri italijanski in nemški arhitekturi privlačile različne stvari. Medtem ko so ga v fašistični Italiji navdušile učinkovite rešitve revitalizacije mest, ki so se ozirale tudi na historično stavbno substanco in z regulacijskimi posegi nekaterim arhitekturnim spomenikom celo dale boljšo pozicijo glede na okoliške stavbe, pa ga je pri nacionalsocialistični arhitekturi navdušil zlasti učinek, ki so ga novozgrajene stavbe naredile na obiskovalca, pa tudi njihov odnos do prostora.

* * *

Poseben sklop Steletovega ukvarjanja z arhitekturo predstavlja množica razprav o arhitektu Jožetu Plečniku (1872–1957), s katerim je kot konservator zgledno sodeloval pri snovanju "Plečnikove Ljubljane", pa tudi sicer je ves čas spremljal in promoviral arhitektovo ustvarjanje.⁵³ Čeprav je bil Plečnik sprva bolj naklonjen Izidorju Cankarju (1886–1958)⁵⁴ in se je šele po njegovem izstopu iz duhovniškega stanu in Katoliške cerkve leta 1926 povezal s Steletom, pa je slednji brez dvoma postal njegov najtesnejši spremljevalec in promotor.⁵⁵ V dvajsetih in tridesetih letih, na višku Plečnikove slave, je Stele v mnogih član-

⁵³ O sodelovanju med Steletom in Plečnikom: Damjan Prelovšek, "Jože Plečnik in France Stele ali kako je nastajala Plečnikova Ljubljana", *Acta historiae artis Slovenica* 22, št. 2 (2017), str. 101–111 (dalje: Prelovšek, "Jože Plečnik"). Prim. Damjan Prelovšek, *Josef Plečnik (1872–1957) : Architectura perennis* (Salzburg–Wien, 1992), str. 273–274 (tudi izdaje v drugih jezikih; razširjena slovenska izdaja: Damjan Prelovšek, *Jože Plečnik : arhitektura večnosti : teme, metamorfoze, ideje* (Ljubljana, 2017), str. 325–326).

⁵⁴ Temeljna literatura o Izidorju Cankarju: Uredništvo, "Cankar Izidor", *Slovenski biografski leksikon* 1 (Ljubljana, 1925–1932), str. 72; France Stele, "Na razpotju prve generacije slovenske umetnostne zgodovine", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 13, št. 1–4 (1936), str. 97–99; France Stele, "Izidor Cankar utemeljitelj ljubljanske umetnostno zgodovinske šole", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 4 (1957), str. 9–30; France Stele, "Izidor Cankar", v: Izidor Cankar, *Uvod v likovno umetnost (Sistematika stila)* (Ljubljana, 1959), str. 231–277; Tone Ferenc idr., "Cankar, Izidor", *Enciklopedija Slovenije* 1 (Ljubljana, 1987), str. 415–416; Andrej Rahten, *Izidor Cankar : diplomat dveh Jugoslavij* (Ljubljana, 2009); *Izidor Cankar : mojster dobro zasukanib stavkov : življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958*, ur. Alenka Puhar (Ljubljana, 2016); Barbara Murovec, "Izidor Cankar", v: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici : biografski zbornik pokojnih članov*, ur. Uroš Skalerič (Ljubljana, 2018), str. 17–18. O odnosu med Steletom in Cankarjem, kot se vidi iz korespondence v obdobju pred prvo svetovno vojno: Vesna Krmelj, "France Stele v luči mladostne korespondence z Izidorjem Cankarjem", *Acta historiae artis Slovenica* 23, št. 1 (2018), str. 133–183.

⁵⁵ Damjan Prelovšek, *Plečnikovi knjigi Architectura perennis, Napori* (Ljubljana, 1993), str. 5 (dalje: Prelovšek, *Plečnikovi knjigi*).

kih, pa tudi knjižicah, širši javnosti predstavljal nove arhitektove stvaritve tako v Pragi kot Ljubljani,⁵⁶ razlagal načrtovana dela,⁵⁷ če je bilo treba, pa se je postavil tudi v vlogo mojstrovega zagovornika. V tem pogledu je izjemnega pomena članek *Ali je cerkev sv. Frančiška v Šiški res premalo katoliška?*, ki ga je Stele napisal v odgovor nekaterim katoliškim krogom, ki so zaradi nerazumevanja za Plečnikovo mojstrovino trdili, da je "po svojem duhu poganska" in da bolj spominja na antični tempelj kot na cerkev. Iz članka je razvidno Steletovo odlično poznavanje evropske arhitekture, še zlasti dogajanja na področju sočasne cerkvene gradnje, pa tudi teženj v tedaj aktualnem liturgičnem gibanju, na podlagi česar je prepričljivo dokazal neutemeljenost omenjenih trditev. Cerkev v Šiški je označil za ambiciozno umetnino, pri kateri pa ne gre za klasicistično kopiranje form iz antičnih templjev (kar v članku tudi podrobno prikaže). Poleg tega stavba odlično omogoča sožitje vernikov z liturgijo, ki so ga v tem času poudarjali teologi (izpostavi zlasti Johanna van Ackna), zgradba pa je ustrezna tudi iz praktičnega in umetnostnega vidika.⁵⁸ Omenjeno besedilo je bilo ključnega pomena za odnos do šišenske cerkve, saj so po njegovem izidu napadi na to Plečnikovo stvaritev ponehali.

Ko je ob Plečnikovem imenovanju za častnega meščana Ljubljane leta 1939 tedanji župan Juro Adlešič podal pobudo za izdajo monografije o arhitektovem ljubljanskem opusu, je bil za izvedbo naloge zadolžen Stele.⁵⁹ Zaradi Plečnikovega nasprotovanja so se na koncu odločili za kompromis in leta 1941 izdali obsežno monografijo *Architectura perennis*, katere naslov si je izmislil Stele,⁶⁰ pri čemer je izhajal iz nadčasovnih arhitekturnih form, ki ji je uporabljal Plečnik. Knjiga poleg fotografij in načrtov uresničenih in neuresničenih Plečnikovih del iz različnih obdobj (izbor je naredil arhitekt sam) vsebuje tudi obsežen Steletov esej o arhitekturi oziroma njenih temeljnih pojmi, ki je po mnenju Fedje Koširja "krona vse slovenske arhitekturne teorije",⁶¹ ter razmišljanje Antona Trstenjaka

⁵⁶ Npr. France Stele, "O arhitekturni umetnosti (ob priliki novejših Plečnikovih del)", *Dom in svet* 39, št. 1 (1926), str. 45–47; France Stele, "K označbi in razumevanju Plečnikovega arhitekt. ustvarjanja", *Dom in svet* 41, št. 9 (1928), str. 285–286; France Stele, "Jože Plečnik na Hradčanih in v Ljubljani", *Dom in svet* 42, št. 9 (1929), str. 273–279; France Stele, "Nova dela J. Plečnika v Pragi", *Dom in svet* 46, št. 9–10 (1933), str. 552–555; France Stele, *Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske* (Ljubljana, 1933); France Stele, "Plečnikova Ljubljana", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 4 (1939), str. 227–232.

⁵⁷ Npr. France Stele, *Ljubljanski grad slovenska Akropola* (Ljubljana, 1932); France Stele, "Hram slave pri sv. Krištofu", *Dom in svet* 46, št. 1–2 (1933), str. 64–71; France Stele, "Marijin trg", *Kronika slovenskih mest* 4, št. 3 (1937), str. 147–155; France Stele, "Veliki načrti", v: *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, ur. Vilko Fajdiga in France Jesenovec (Ljubljana, 1940), str. 44–55.

⁵⁸ France Stele, "Ali je cerkev sv. Frančiška v Šiški res premalo katoliška?", *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 45 (1928), str. 42–49.

⁵⁹ Prelovšek, *Plečnikovi knjigi*, str. 6–7; Prelovšek, "Jože Plečnik", str. 108, 110.

⁶⁰ Prim. Prelovšek, *Plečnikovi knjigi*, str. 5.

⁶¹ Fedja Košir, *K arhitekturi: tretji del: razvoj arhitekturne teorije na Slovenskem* (Ljubljana, 2007) (dalje: Košir, *K arhitekturi*), str. 95.

France Stele in arhitekt Jože Plečnik na Ptujski Gori (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

o večnostni filozofiji.⁶² Na podoben način, s Steletovim esejem in Plečnikovimi načrti ter fotografijami njegovih del, je zasnovana tudi monografija *Napori*, izdana ob arhitektovi osemdesetletnici.⁶³ Za oba eseja je značilno, da se Stele v njih ukvarja z arhitekturo na splošno in skladno s Plečnikovo željo ne z mojstrovimi stvaritvami, v *Architecturi perennis* pa arhitekta sploh ne omenja.

⁶² France Stele, Anton Trstenjak, Jože Plečnik, *Architectura perennis* (Ljubljana, 1941). Več o knjigi: Košir, *K arhitekturi*, str. 96–122.

⁶³ *Napori*, ur. France Stele in Tone Bitenc (Ljubljana, 1955). O Steletovem esejju: Košir, *K arhitekturi*, str. 122–129.

Po Plečnikovi smrti je Stele napisal vrsto nekrologov, med katerimi je najpomembnejši izšel v *Koledarju Moborjeve družbe* in nosi pomenljiv naslov *Od obliča do velemojstra*. V njem je Stele na nekaj straneh podal prvi celostni oris Plečnikovega življenja, predstavil najpomembnejša dela, pretežno na podlagi lastnih spominov pa je skušal orisati tudi arhitektov značaj. Prispevek lahko brez nadaljnega označimo za prvo temeljitejšo strokovno obravnavo največjega slovenskega arhitekta.⁶⁴ S knjigo *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji*,⁶⁵ prvem delu o arhitektu po desetletnem molku, ki je sledil njegovi smrti,⁶⁶ na izid katere je Stele čakal kar štiri leta,⁶⁷ se je osredotočil na kratko, a za razvoj Plečnikovega arhitekturnega sloga ključno obdobje med letoma 1898 in 1899, ko je arhitekt v okviru rimske štipendije potoval po Italiji in Franciji. Poleg objave Plečnikovih pisem bratu Andreju in materi ter delno ohranjenega arhitektovega popotnega dnevnika⁶⁸ je knjiga še posebej pomembna zaradi temeljite in obsežne spremne študije, v kateri je Stele na podlagi Plečnikove korespondence z materjo, bratoma Andrejem in Janezom, p. Willibrordom Verkadejem, Ottom Wagnerjem in drugimi skušal opredeliti arhitektov značaj, še zlasti v njegovem mladostnem obdobju do zaključka študijskega potovanja po Italiji in Franciji, torej še pred prvimi dunajskimi (ne)uspehi. Na podlagi ohranjenih virov, zlasti Janezovih pisem domačim in registrov študentov dunajske akademije, je prvi razrešil vprašanje datacije Plečnikovega vpisa v Wagnerjevo šolo. Pri tem je podrobno predstavil dozorevanje ideje bodočega arhitekta za študij v šoli vodilnega dunajskega modernista, pa tudi vlogo obeh bratov, zlasti Janeza, pri tej odločitvi. Izjemen pomen italijanskega potovanja na arhitektovo ustvarjanje je prikazal z analizo vpliva posameznih italijanskih arhitekturnih in urbanističnih stvaritev, omenjenih v pismih in dnevniku, na izbrana dela iz Plečnikovega kasnejšega opusa, v zaključnem delu knjige pa predstavi tudi spomine na itali-

⁶⁴ France Stele, "Od obliča do velemojstra", v: *Koledar Moborjeve družbe za leto 1958* (Celje, 1957), str. 46–62. Ponatis teksta: France Stele, "Od obliča do velemojstra", v: *Arhitekt Jože Plečnik : ob njegovi spominski razstavi v Ljubljani 1968*, ur. Lojze Gostiša (Ljubljana, 1968), s. p.

⁶⁵ France Stele, *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji 1898–1899* (Ljubljana, 1967) (dalje: Stele, *Arhitekt Jože Plečnik*).

⁶⁶ Damjan Prelovšek, "Plečnik in mi", v: *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst : izbrane razprave I*, ur. Barbara Murovec (Ljubljana, 2007), str. 63–73 (elektronska publikacija; <http://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612540494.pdf>) (dalje: Prelovšek, "Plečnik in mi"); Damjan Prelovšek, "Plečnik and the Slovenes", v: *Art History in Slovenia*, ur. Barbara Murovec in Tina Košak (Ljubljana, 2011), str. 76–80 (dalje: Prelovšek, "Plečnik and the Slovenes").

⁶⁷ Stele, *Arhitekt Jože Plečnik*, str. 287.

⁶⁸ Stele se pri Plečnikovi korespondenci in dnevniku ni odločil za uveljavljen način objave primarnih arhivskih virov, tj. dobesednih prepisov z dodanimi opombami, temveč je prevedel tujejezične zapise, prav tako je ponekod jezikovno korigiral arhitektovo nekoliko okorno slovenščino. Do takšnega načina publiciranja virov se je precej kritično opredelil Nace Šumi, ki pa je hkrati pohvalil Steletovo spremno študijo (Nace Šumi, "France Stele : Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898–99 : Slovenska matica, Ljubljana 1967", *Sinteza 8* (1967), str. 76).

jansko potovanje v kasnejših arhitektovih pismih bratu Andreju.⁶⁹ Nedvomno ima Steletova študija o Plečnikovem italijanskem potovanju osrednje mesto v raziskovanju mojstrovega življenja in dela, brez katere si vseh kasnejših študij arhitekta ne moremo zamisliti.

Z omenjenima tekstoma, pa tudi nekaj poljudnimi zapisi, je Stele poskrbel za poudarjanje Plečnikovega pomena in to v času, ko ne umetnostnozgodovinska ne arhitekturna stroka, pa tudi ne širša javnost, pod vplivom funkcionalizma, pa tudi zaradi političnih razlogov, niso bile naklonjene arhitektu in njegovemu delu.⁷⁰ Med zanimivejše poskuse promocije Plečnika v tem času pa nedvomno sodi esej o Guggenheimovem muzeju v New Yorku, zadnjem delu Frank Lloyd Wrighta, ter Plečnikovem načrtu za slovensko Skupščino (Katedrala naše svobode), v katerem pokaže podobno idejno izhodišča obeh arhitektur. Po Steletovem mnenju imaginarni stožec osrednjega dela Wrightove stavbe (pravi mu polževa hišica) in v celoti izveden stožec Plečnikovega objekta, ki se mu prilagaja tudi oblika osrednje dvorane, izvirata iz "sorodnih, v težnjah železobetonske arhitekture zasidranih pobud".⁷¹

Nenazadnje je Stele za "rehabilitacijo" Plečnika dolgoročno poskrbel tudi s tem, da je leto dni pred svojo smrtjo za asistenta na Sekciji za zgodovino umetnosti zaposlil Damjana Prelovška. Slednji je poskrbel za nadaljnje raziskave arhitektovega opusa, ki so sčasoma pripeljale do tega, da je bil arhitekt uvrščen na zemljevid evropske arhitekture ter da se je do neke mere spremenil tudi odnos Slovencev do njega.⁷²

* * *

Starejša in novejša arhitekturna ustvarjalnost sta predstavljali precej večji delež Steletovega raziskovalnega dela, kot bi domnevali iz dosedanjih pregledov njegovega opusa. Čeprav je bilo Steletovo temeljno raziskovalno področje brez

⁶⁹ Stele, *Arhitekt Jože Plečnik*, str. 197–286.

⁷⁰ Kot primer skrajno negativnega vrednotenja Plečnika gl. zlasti: Nace Šumi, "Stoletnica Plečnikovega rojstva: od mita in apologije do kritične presoje", *Šinteza* 23 (1972), str. VIII. O raziskovanju in recepciji Plečnikovega opusa: Prelovšek, "Plečnik in mi"; Prelovšek, "Plečnik and the Slovenes"; Aleš Vodopivec, "Protislovne ocene slogovnih značilnosti Plečnikove arhitekture", v: *Patriae et Orbi: Essays on Central European Art and Architecture: Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek / Študije o srednjeevropski umetnosti: jubilejni zbornik za Damjana Prelovška*, ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini in Barbara Murovec (Ljubljana, 2015), str. 189–196.

⁷¹ France Stele, "Frank Lloyd Wright in Jože Plečnik", *Likovna revija* 2, št. 7–8 (1963), str. 21–23.

⁷² Prim. Franci Lazarini, "Damjan Prelovšek – arhitekturni zgodovinar", v: *Patriae et Orbi: Essays on Central European Art and Architecture: Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek / Študije o srednjeevropski umetnosti: jubilejni zbornik za Damjana Prelovška*, ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini in Barbara Murovec (Ljubljana, 2015), str. 13, 18–24.

dvoma srednjeveško stensko slikarstvo, je s svojimi znanstvenimi, strokovnimi in poljudnimi zapisi o arhitekturi prispeval več ključnih odkritij ter pomembno pripomogel k večji prepoznavnosti najpomembnejših slovenskih arhitekturnih spomenikov, spodbudil njihove nadaljnje raziskave, kot konservator pa tudi postavil osnovo za njihovo varovanje.⁷³

Franci Lazarini

FRANCE STELE AS THE RESEARCHER OF SLOVENIAN ARCHITECTURE

SUMMARY

France Stele (1886–1972) was without a doubt one of the most important and versatile Slovenian art historians. Although his main field of research was medieval wall paintings, he also published several scientific, professional and popular articles, in which he wrote about various topics from the history of (Slovenian) architecture. Based on the analysis of Stele's texts on architecture, the present article evaluates his importance for the research and promotion of Slovenian architecture.

Stele's texts about architecture can be classified in several categories. Architecture represents an important part of his overviews of fine arts. In monographs, such as *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* [An Outline of History of Art in Slovenia] (1924), *Umetnost v Primorju* [Art of Littoral Area] (1960) and *Umetnost zapadne Evrope* [Art of Western Europe] (1935) we can observe his excellent knowledge of Slovenian as well as European architecture, at the same time we can be amazed by his comprehension of then-contemporary architecture. With his evaluations, he was on multiple occasions several decades ahead of his time.

⁷³ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru* (P6-0061), ki poteka na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU in ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

In his scientific papers, Stele has focused mostly on medieval architecture. One of his greatest contributions to central European (not only Slovenian) art history was a study on a group of hall churches in Upper Carniola. Even though later researchers disproved his thesis on the unrealised ideal, which supposedly combined the naves of parish churches in Kranj and Škofja Loka and the presbytery of pilgrimage church in Crngrob, Stele nevertheless convincingly proved the Bavarian origin of the aforementioned building type. He has classified the Upper Carniolian type of hall church as a Slovenian version of the so-called Special Gothic, in the spirit of Kurt Gerstenberg's study on German Special Gothic (*Deutsche Sondergotik*).

Among other texts dedicated to medieval architecture, a pioneer contribution on pre-Romanesque architecture on the territory of Slovenia should be mentioned, as should various case studies on selected buildings (the old parish church in Žiri, the Maribor cathedral, the Dominican church and monastery in Ptuj) which were mostly written alongside conservation and restoration efforts on the edifices mentioned above.

Stele belonged to the generation that established the art history discipline in Slovenia after the First World War, and because of that, he was very well aware of the importance of educating the general public. Consequently, in the twenties and thirties he published a series of professional and popular articles in newspapers, magazines and monographs, about various topics, e. g. protection and conservation of old city centres (Ljubljana especially), the most important architectural monuments (he has also strived to have them restored on the basis of modern conservation guidelines), etc. Among his professional articles, two of them stand out. Published in 1938, the articles focus on then-contemporary Italian and German urbanism and architecture. In both texts, while not praising fascism or national socialism as such, Stele points-out views which today can be found controversial as he expresses admiration over the achievements of both regimes in the revitalisation of the cities which was based on preserving the historically important buildings and urban districts. In the German case, he also emphasises the effect that the newly erected buildings have on a visitor.

Another important topic of Stele's studies is the oeuvre of the greatest Slovenian architect Jože Plečnik, with whom Stele cooperated exemplarily in the creation of "Plečnik's Ljubljana". He was also his promotor and (when necessary) proponent. Besides several presentations of the architect's edifices in Prague and especially in Ljubljana, the books *Architectura perennis* (1941) and *Napori* [Efforts] (1955) should be mentioned as they contain a selection of the architect's building plans and photographs of his most important works. Not only did Stele edit both monographs, he also contributed the introductory essays in which, at Plečnik's request, he only discusses architecture in general.

After Plečnik's death, Stele wrote some seminal works on the architect, which until today represent the basis for every study on his life and oeuvre. We should first mention the obituary *Od obliča do vele mojstra* [From a Plane to the to Master] (1957) published in *Koledar Mohorjeve družbe* which was the first detailed presentation of the architect's life and oeuvre. Stele's monograph *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji 1898–1899* [The Architect Jože Plečnik in Italy 1898–1899] (1967), which ended the decade when literary nothing in Slovenia was written about Plečnik, focuses on the short but formative period for Plečnik's architectural style when the architect travelled to Italy and France. Among the most interesting attempts to promote and rehabilitate Plečnik the essay on the Guggenheim museum in New York should be pointed-out, in which Stele compares the last work of Frank Lloyd Wright to Plečnik's unexecuted plan of the Slovenian National Assembly.

An amount of texts about architecture, historical and contemporary, written by France Stele, is more extensive, as it is generally assumed. Not only did his contributions bring several new discoveries on Slovenian architecture, with them he wanted represent importance of historical architecture to the general public. His texts were the basis for the studies carried out by architectural historians of the latter half of the 20th Century (e. g. Marijan Zadnikar, Ivan Komelj, Nace Šumi, Damjan Prelovšek, Samo Štefanac) and represent an important foundation for the current researchers.

VIRI IN LITERATURA

Slovenec – Ljubljana, 1914.

Ilustrirani Slovenec – Ljubljana, 1929.

.....

Balažic, Janez, "Akademik dr. Marijan Zadnikar (27. december 1921 – 4. oktober 2005)", *Umetnostna kronika*, št. 9 (2005), str. 31–32.

Baloh, Vera et al., "Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta do konca leta 1958", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 5–6 (1959), str. 20–40.

Bernik, Stane, "Zaslужni profesor dr. Nace Šumi (1924–2006)", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 42 (2006), str. 291–298.

Cevc, Emilijan, "France Stelè – umetnostni zgodovinar", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 5–6 (1959), str. 5–19.

Cevc, Emilijan, "Stele France", v: *Slovenski biografski leksikon* 3 (Ljubljana, 1960–1971), str. 465–468.

Cevc, Emilijan, "Stele, France", v: *Enciklopedija Slovenije* 12 (Ljubljana, 1998), str. 308–309.

Cevc, Emilijan, "Šumi, Nace", v: *Enciklopedija Slovenije* 13 (Ljubljana, 1999), str. 166.

Cevc, Emilijan, "Zadnikar, Marijan", v: *Enciklopedija Slovenije* 15 (Ljubljana, 2001), str. 14–15.

Cevc, Emilijan, "Marijan Zadnikar osemdesetletnik", v: Klemenc, Alenka (ur.), *Hodil po zemlji sem naši : Marijanu Zadnikarju ob osemdesetletnici / Festschrift Marijan Zadnikar* (Ljubljana, 2001), str. 11–18.

Curk, Jože, *Mariborska stolnica* (Maribor, 1978).

Curk, Jože, "Mariborska stolnica", v: Lipovšek, Stanko (ur.), *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prihoda v Maribor* (Maribor, 2009), str. 103–122.

Da Costa Kaufmann, Thomas, *Toward a Geography of Art* (Chicago, 2004).

Ferenc, Tone et al., "Cankar, Izidor", v: *Enciklopedija Slovenije* 1 (Ljubljana, 1987), str. 415–416.

Gerstenberg, Kurt, *Deutsche Sondergotik : eine Untersuchung über das Wesen der deutschen Baukunst im späten Mittelalter* (München, 1913).

Gostenčnik, Nina, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 1005–1008.

Gostenčnik, Nina, *Maribor v času mestnega načelnika dr. Franja Lipolda (1931–1935)* (Maribor, 2018).

Höfler, Janez, "Akademik dr. Marijan Zadnikar (1921–2005)", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 42 (2006), str. 285–290.

Komelj, Milčec, "Marijan Zadnikar (1921–2005) : izpolnjeno delo, potrjena zvestoba pokončnega moža", *Acta historiae artis Slovenica* 10 (2005), str. 217–220.

- Košir, Fedja**, *K arhitekturi : tretji del : razvoj arhitekturne teorije na Slovenskem* (Ljubljana, 2007).
- Krmelj, Vesna**, "France Stele v luči mladostne korespondence z Izidorjem Cankarjem", *Acta historiae artis Slovenica* 23, št. 1 (2018), str. 133–183.
- Lavrič, Ana**, "Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU", v: *Enciklopedija Slovenije* 14 (Ljubljana, 2000), str. 42.
- Lazarini, Franci**, "Arhitektura 19. stoletja na Štajerskem in Kranjskem", v: Murovec, Barbara (ur.), *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst : izbrane razprave I* (Ljubljana, 2007), str. 52.
- Lazarini, Franci**, "Classicist and Historicist Architecture in Styria and Carniola", v: Murovec, Barbara in Košak, Tina, *Art History in Slovenia*, (Ljubljana, 2011), str. 53.
- Lazarini, Franci**, "'Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko naredimo križ čez novo cerkev.' : o neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru", *Acta historiae artis Slovenica* 19, št. 1 (2014), str. 133–134.
- Lazarini, Franci**, "Damjan Prelovšek – arhitekturni zgodovinar", v: Lavrič Ana et al. (ur.), *Patriae et Orbi : Essays on Central European Art and Architecture : Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek / Študije o srednjeevropski umetnosti : jubilejni zbornik za Damjana Prelovška*, (Ljubljana, 2015), str. 13–24.
- Menaše, Luc**, "Osemdeset let profesorja dr. Steleta (in slovenske umetnostne zgodovine)", *Sinteza* 4 (1966), str. 85–87.
- Murovec, Barbara**, "'Anyway, the question of personnel is rather difficult...' : Some Observations on Political Influence on Art (History) in Slovenia", *Acta historiae artis Slovenica* 19, št. 1 (2014), str. 143–154.
- Murovec, Barbara**, "France Stele", v: Skalerič, Uroš, (ur.), *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici : biografski zbornik pokojnih članov* (Ljubljana, 2018), str. 69–70.
- Murovec, Barbara**, "Izidor Cankar", v: Skalerič, Uroš, (ur.), *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici : biografski zbornik pokojnih članov* (Ljubljana, 2018), str. 17–18.
- Murovec, Barbara**, "Zwischen Methodologie und Ideologie: Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945", *RIHA Journal*, 27. 2. 2015, št. 0117, <http://www.riha-journal.org/articles/2015/2015-jan-mar/murovec-zwischen-methodologie-und-ideologie>, pridobljeno: 2. 9. 2018.
- Oter Gorenčič, Mitja**, "Marijan Zadnikar", v: Skalerič, Uroš, (ur.), *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob osemdesetletnici : biografski zbornik pokojnih članov* (Ljubljana, 2018), str. 85–86.
- Pozzetto, Marco**, *Maks Fabiani : vizije prostorov* (Kranj, 1997).
- Pozzetto, Marco**, *Max Fabiani : ein Architekt der Monarchie* (Wien, 1983).
- Pozzetto, Marco**, *Max Fabiani architetto* (Gorizia, 1966).
- Prelovšek, Damjan**, "Janez Jager in slovenska arhitektura", *Sinteza* 26–27 (1973), str. 65–72.
- Prelovšek, Damjan**, *Josef Plečnik (1872–1957) : Architectura perennis* (Salzburg–Wien, 1992).
- Prelovšek, Damjan**, *Plečnikovi knjigi Architectura perennis, Napori* (Ljubljana, 1993).

- Prelovšek, Damjan**, "Památková péče a slovinské dějiny umění", v: Royt, Jan, Ottová, Michaela in Mudra, Aleš (ur.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium : sborník k počtě Jiřího Kuthana* (České Budějovice, 2005), str. 409–420.
- Prelovšek, Damjan**, "Plečnik in mi", v: *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst : izbrane razprave I*, ur. Barbara Murovec (Ljubljana, 2007), str. 63–73.
- Prelovšek, Damjan**, "Spomeniško varstvo in slovenska umetnostna zgodovina", *Umetnostna kronika*, št. 23 (2009), str. 36–43.
- Prelovšek, Damjan**, "Plečnik and the Slovenes", v: *Art History in Slovenia*, ur. Barbara Murovec in Tina Košak (Ljubljana, 2011), str. 76–80.
- Prelovšek, Damjan**, "Umetnostni zgodovinar France Stelè ob 130. obletnici rojstva", *Umetnostna kronika*, št. 53 (2016), str. 3–8.
- Prelovšek, Damjan**, *Jože Plečnik : arhitektura večnosti : teme, metamorfoze, ideje* (Ljubljana, 2017).
- Prelovšek, Damjan**, "Jože Plečnik in France Stele ali kako je nastajala Plečnikova Ljubljana", *Acta historiae artis Slovenica* 22, št. 2 (2017), str. 101–111.
- Puhar, Alenka (ur.)**, *Izidor Cankar : mojster dobro zasukanih stavkov : življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958* (Ljubljana, 2016).
- Rahten, Andrej**, *Izidor Cankar : diplomat dveh Jugoslavij* (Ljubljana, 2009).
- Resman, Blaž**, "Mački", *Acta historiae artis Slovenica* 8 (2003), str. 85–108.
- Schöller, Wolfgang**, "Eine slowenische Variante der 'Sondergotik'? – France Stelè, Bayern und eine Gruppe spätgotischer slowenischer Hallenkirchen", v: Höfler, Janez in Träger, Jörg (ur.), *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik : Beziehungen, Anregungen, Parallelen* (Regensburg, 2003), str. 93–104.
- Schrade, Hubert**, *Bauten des Dritten Reiches* (Leipzig, 1937).
- Slabe, Marijan**, "Dr. Ivan Komelj (1923–1985)", *Varstvo spomenikov* 28 (1986), str. 5–8.
- Stele, France**, "Cerkev sv. Klementa v Rimu in sv. brata Ciril in Metod", *Čas* 4 (1910), str. 35–45, 111–119, 177–186.
- Stele, France**, "Stara župna cerkev v Žireh", *Ljubitelj krščanske umetnosti* 1, št. 1 (1914), str. 18–22.
- Stele, France**, "Umetnost in Slovenci : kulturnozgodovinski poskus", *Dom in svet* 36 (1923), str. 182–188, 212–219, 239–245, 287–296.
- Stele, France**, "Ljubljana iz aeroplana", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 1 (1924), str. 28–35.
- Stele, France**, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih : kulturnozgodovinski poskus* (Ljubljana, 1924).
- Stele, France**, "O arhitekturni umetnosti (ob priliki novejših Plečnikovih del)", *Dom in svet* 39, št. 1 (1926), str. 45–47.
- Stele, France**, "Ali je cerkev sv. Frančiška v Šiški res premalo katoliška?", *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 45 (1928), str. 42–49.
- Stele, France**, "K označbi in razumevanju Plečnikovega arhitekt. ustvarjanja", *Dom in svet* 41, št. 9 (1928), str. 285–286.
- Stele, France**, "Jože Plečnik na Hradčanih in v Ljubljani", *Dom in svet* 42, št. 9 (1929), str. 273–279.
- Stele, France**, *Politični okraj Kamnik : topografski oris* (Ljubljana, 1929).

Stele, France, *Uršulinska cerkev, biser ljubljanske arhitekture* (Ljubljana, 1930).

Stele, France, "Predpotresna Ljubljana", *Ilustrirani Slovenec* 7, št. 34 (1931), str. 272–274.

Stele, France, *Ljubljanski grad slovenska Akropola* (Ljubljana, 1932).

Stele, France, "Hram slave pri sv. Krištofu", *Dom in svet* 46, št. 1–2 (1933), str. 64–71.

Stele, France, "Nova dela J. Plečnika v Pragi", *Dom in svet* 46, št. 9–10 (1933), str. 552–555.

Stele, France, "K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28, št. 2–4 (1933), str. 161–189.

Stele, France, *Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske* (Ljubljana, 1933).

Stele, France, "Maček Gregor", v: *Slovenski biografski leksikon* 2 (Ljubljana, 1933–1952), str. 4.

Stele, France, "Problem ljubljanskega gradu", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 2 (1934), str. 106–109.

Stele, France, "Kako oživiti staro Ljubljano", *Kronika slovenskih mest* 2, št. 1 (1935), str. 607.

Stele, France, *Monumenta artis Slovenicae I : srednjeveško stensko slikarstvo* (Ljubljana, 1935).

Stele, France, *Umetnost zapadne Evrope : oris njenih virov in glavnih dob njenega razvoja* (Ljubljana, 1935).

Stele, France, "Na razpotju prve generacije slovenske umetnostne zgodovine", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 13, št. 1–4 (1936), str. 97–99.

Stele, France, "Marijin trg", *Kronika slovenskih mest* 4, št. 3 (1937), str. 147–155.

Stele, France, *Cerkveno slikarstvo med Slovenci I : srednji vek* (Celje, 1937).

Stele, France, "Nemška urbanistika", *Kronika slovenskih mest* 5, št. 2 (1938), str. 72–78.

Stele, France, "Italijanska urbanistika", *Kronika slovenskih mest* 5, št. 1 (1938), str. 1–6.

Stele, France, "Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 15 (1938), str. 1–43.

Stele, France, "Plečnikova Ljubljana", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 4 (1939), str. 227–232.

Stele, France, "Umetnostni značaj slovenskega Štajerja in kulturno središče v Mariboru", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939), str. 69–73.

Stele, France, "Veliki načrti", v: *Naš Bežigrad : v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, ur. Vilko Fajdiga in France Jesenovec (Ljubljana, 1940), str. 44–55.

Stele, France, Trstenjak, Anton in Plečnik, Jože, *Architectura perennis* (Ljubljana, 1941).

Stele, France, "Mariborska stolnica", *Zbornik za umetnostno zgodovino* 19 (1943), str. 1–37.

Stele, France, "Vorromanisches aus Slowenien", v: *Festschrift für Rudolf Egger : Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte* 1, ur. Gotbert Moro (Klagenfurt, 1952), str. 367–382.

Stele, France in Bitenc, Tone (ur.), *Napori* (Ljubljana, 1955).

Stele, France, "Slovenska umetnostna zgodovina po letu 1945", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 3 (1955), str. 235.

- Stele, France**, "Izidor Cankar utemeljitelj ljubljanske umetnostno zgodovinske šole", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 4 (1957), str. 9–30.
- Stele, France**, "Od obliča do vele mojstra", v: *Koledar Mohorjeve družbe za leto 1958* (Celje, 1957), str. 46–62.
- Stele, France**, "Izidor Cankar", v: Izidor Cankar, *Uvod v likovno umetnost (Sistematika stila)* (Ljubljana, 1959), str. 231–277.
- Stele, France**, "L'Architecture cistercienne en Yougoslavie", v: *Relations artistiques entre la France et les autres pays depuis le haut moyen âge jusqu'à la fin du XIXe siècle* (Paris, 1959), str. 126–133.
- Stele, France**, *Umetnost v Primorju* (Ljubljana, 1960).
- Stele, France**, "Frank Lloyd Wright in Jože Plečnik", *Likovna revija* 2, št. 7–8 (1963), str. 21–23.
- Stele, France**, "Eine slowenische Variante der 'Sondergotik'", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz* 1 (1965), str. 1–18.
- Stele, France**, "Iz konservatorskih spominov", *Varstvo spomenikov* 10 (1965 [1966]), str. 14.
- Stele, France**, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih : kulturnozgodovinski poskus* (Ljubljana, 1966), str. 74–75.
- Stele, France**, *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji 1898–1899* (Ljubljana, 1967).
- Stele, France**, "Slowenische Kunstgeschichte seit 1920", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz* 3–4 (1968–1969), str. 13.
- Stele, France**, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja* (Ljubljana, 1969).
- Stele, France**, "Slovenska umetnostna zgodovina po letu 1920", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 8 (1970), str. 38.
- Stele, France**, *Gotsko stensko slikarstvo* (Ljubljana, 1972).
- Stele, Matej**, "Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966", *Kamniški zbornik* 22 (2014), str. 247–257.
- Štefanac, Samo**, "Kor mariborske stolnice", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 28 (1992), str. 37–52.
- Štefanac, Samo**, "Dvoranske cerkve 15. stoletja na Gorenjskem", v: Höfler, Janez (ur.), *Gotika v Sloveniji* (Ljubljana, 1995), str. 81.
- Štefanac, Samo**, "Die Pfarrkirche des hl. Kanzian in Kranj und ihre Stellung in der spätgotischen Architektur Mitteleuropas", v: Höfler, Janez in Träger, Jörg (ur.), *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik : Beziehungen, Anregungen, Parallelen* (Regensburg, 2003), str. 114.
- Šumi, Nace**, *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani* (Ljubljana, 1954), str. 32–35.
- Šumi, Nace**, *Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt* (Ljubljana, 1958).
- Šumi, Nace**, *Ljubljanska baročna arhitektura* (Ljubljana, 1961), str. 7, 27–64.
- Šumi, Nace**, "France Stelè : Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898–99 : Slovenska matica, Ljubljana 1967", *Sinteza* 8 (1967), str. 76.
- Šumi, Nace**, "Stoletnica Plečnikovega rojstva : od mita in apologije do kritične presoje", *Sinteza* 23 (1972), str. VIII.
- Šumi, Nace**, "Zadnikar Marijan", v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (Ljubljana, 1980–1991), str. 736–738.

- Šumi, Nace**, "In memoriam Ivan Komelj-Drago", *Zbornik za umetnostno zgodovino* NV 23 (1987), str. 23–24;
- Šumi, Nace**, "Komelj, Ivan (Drago)", v: *Enciklopedija Slovenije* 5 (Ljubljana, 1991), str. 211.
- Uredništvo**, "Cankar Izidor", v: *Slovenski biografski leksikon* 1 (Ljubljana, 1925–1932), str. 72.
- Uredništvo**, "Šumi Nace", v: *Slovenski biografski leksikon* 3 (Ljubljana, 1960–1971), str. 721–722.
- Vnuk, Branko in Ciglencečki, Marjeta**, *Ptujski dominikanski samostan* (Ljubljana, 2018).
- Vnuk, Branko**, "Nove najdbe in spoznanja o gradbeni in umetnostni podobi nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana (2011–2013)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85=Nv50, št. 1–2 (2014), str. 55–105.
- Vodopivec, Aleš**, "Protislovne ocene slogovnih značilnosti Plečnikove arhitekture", v: Lavrič, Ana et al. (ur.), *Patriae et Orbi: Essays on Central European Art and Architecture: Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek / Študije o srednjeevropski umetnosti: jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (Ljubljana, 2015), str. 189–196.
- Zupan, Gojko**, "Prof. dr. Nace Šumi (1924–2006)", *Umetnostna kronika*, št. 12 (2006), str. 11–13.

Author: **LAZARINI Franci**

Ph.D., Assistant Professor, Research Fellow
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History of Arts
Koroška 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **FRANCE STELE AS THE RESEARCHER OF SLOVENIAN ARCHITECTURE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 19 (2019), No. 1, pp. 153–180, 73 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: France Stele, art history, architecture, middle ages, Jože Plečnik

Abstract: The versatile pioneer of Slovenian art history France Stele (1886–1972) is commonly known as a researcher of medieval wall paintings in Slovenia, although his research oeuvre is considerably more extensive. The present contribution evaluates his scientific, professional and popular texts on (Slovenian) architecture. In those, Stele appears as an expert on historical and contemporary architecture. He is the author of several seminal studies on historical (especially medieval) architectural heritage in the territory of Slovenia, as well as on the architect Jože Plečnik, whose promotor and proponent he was. Architecture also makes up a substantial part of Stele's overviews of fine arts, at the same time his articles, published in daily newspapers and periodicals, played a crucial role in the process of informing the general public on the importance of selected architectural monuments and their preservation.